

Урок 3

Тема: Хлібозаготівлі як один із механізмів українського Голодомору 1932-1933 рр.

(на матеріалі спогадів та архівних документів)

Мета уроку: на матеріалі історичних документів та свідчень очевидців українського Голодомору 1932-1933 рр. показати наслідки хлібозаготівель, звернувши особливу увагу на мету та винуватців цієї трагедії; спонукати учнів до аналізу історичних фактів та вміння робити власні висновки, заохочувати дітей до вивчення історії свого народу та виховувати непримиренне ставлення до всяких виявів поневолення і винищення народів.

Додаткові матеріали: зразки архівних документів, фотографії ¹.

Хід уроку

I. Сприймання та усвідомлення учнями фактичного матеріалу

1. Пояснення нового матеріалу:

ПРИЧИНИ ГОЛОДОМОРІВ

Найчастіше причиною Голодоморів у різних частинах світу ставали посухи, повені, хвороби рослин, нашествия комах і под., рідше - війни, неправильні дії урядів країн, людська жадоба ².

ХЛІБОЗАГОТІВЛІ ЯК ЗНАРЯДДЯ ГЕНОЦИДУ У 1932-1933 РР.

Причиною українського Голодомору 1923-1933 рр. стала жорстока політика сталінського режиму, спрямована на приборкання і знищення українців як нації і зокрема селян як класу. Основним механізмом цього злочину проти українців стали надмірні хлібозаготівлі, які передбачали планове вилучення зерна у селян на користь держави. Практикувати насильницькі хлібозаготівлі сталінський уряд почав ще у 1927-1928 роках. За своєю суттю хлібозаготівлі не лише давали можливість поповнити запас хліба для продажу за кордон, але були зручним і вигідним для держави способом розправи з непокірним українським селянством. Прикриваючись важливістю індустріалізації держави (на неї були необхідні гроші від проданого за кордон зерна), уряд щорічно встановлював норми хлібозаготівлі, що дозволяло втручатись у справи кожного господарства і родини як виконавців державного плану. Отже, усі дії держави по вилученню зерна у селян були законними, а невиконання плану хлібозаготівлі та всякий супротив карались законом.

Відверта війна Сталіна проти українського селянства набула своєї найжорстокішої форми у вигляді насильницького відбирання зерна, а затим і інших продуктів харчування під прикриттям державного плану хлібозаготівель у 1932-1933 рр.

Словник:

Індустріалізація – *розвиток важкої промисловости: металургійної, паливної, енергетичної, хімічної, машинобудівної.*

ДЕРЖАВНІ ПОСТАНОВИ

Офіційно початком хлібозаготівельної компанії 1932 року вважається **1 липня 1933 р.**, за яким тодішнім урядом було прийнято **“план хлібозаготівель... обсягом 356 млн. пудів”**³.

Для виконання своїх планів уряд прийняв низку законів, які за своєю суттю були смертельним вироком для ні в чому не винних українських хліборобів. Ось лише деякі з них:

Постанову від **7 серпня 1933 р.** українські селяни назвали **«законом про п'ять колосків»**. За розкрадання колгоспного і кооперативного майна цей закон передбачав «розстріл із конфіскацією всього майна і з заміною за пом'якшуючих обставин позбавленням свободи на термін не менше 10 років з конфіскацією всього майна». Амністія у таких справах заборонялась⁴. За цим законом розправлялись з усіма, хто намагався врятувати себе або свою родину від голодної смерті, та засуджували навіть дітей. На кінець літа 1933 року вже було засуджено 150 000 осіб⁵.

За постановою від **18 листопада 1932 р.** на село були вислані численні загони, які **конфісковували у і так збіднілих селян не тільки зернові, але й усі інші запаси харчів – м'ясо, буряки, картоплю і т.п.**⁶

Постанова від **6 грудня 1932 р.** про занесення на **“чорну дошку”** сіл була застосована проти господарств приблизно 82 районів, які не виконували план хлібозаготівлі. Вона припиняла довіз товарів, торгівлю, а також зобов'язувала вивезти з сільських магазинів усі продукти і промислові товари. У той же час у господарствах та селах продовжувалися хлібозаготівлі, що призводило до масового вимирання селян⁷.

За постановою від **22 січня 1933 р.** селянам, які шукали порятунку в інших місцевостях, **було заборонено виїзд**. Тих, хто порушував цей закон, заарештовували і повертали додому. У результаті селянам було перекрито останні шляхи до порятунку⁸.

Отже, під прикриттям хлібозаготівель уряд прийняв закони нечуваної жорстокости: у селян було відібрано усі можливі запаси продуктів, за протест та спробу врятуватися їх розстрілювали і саджали до тюрем, а тих, хто шукав порятунку в інших місцевостях, повертали назад.

2. Осмислення учнями нового матеріалу:

а) знайдіть відповідь у колонці справа

1. Основною причиною Голодоморів були

1) політика сталінського режиму, спрямована на приборкання та геноцид українців, зокрема селян.

2. Причиною українського Голодомору 1932-1933 рр. стала	2) узаконювали всі дії проти українського селянства.
3. Радянський уряд прийняв низку постанов, які	3) посухи, повені, хвороби рослин, нашествя комах та війни, неправильні дії урядів країн, людська жадоба.
4. З січня 1933 р. селянам було заборонено	4) почали відбирати усі інші запаси харчів – м'ясо, буряки, картоплю.
5. Спочатку хлібозаготівлі передбачали відбирання у селян зернових продуктів, але, за постановою 1932 року,	5) передбачала розстріл селян (у тому числі й дітей) із конфіскацією всього майна або позбавлення свободи на 10 років.
6. Постанова про розкрадання державного майна, яку в народі прозвали “законом про п’ять колосків”	6) вивозили всі продукти та товари і нічого не ввозили.
7. Із занесених на чорну дошку сіл	7) виїжджати зі своїх сіл.

II. Закріплення вивченого на матеріалі спогадів та архівних матеріалів.

1. Групове завдання: кожній із трьох груп пропонується прочитати та обговорити один із поданих нижче текстів, після чого внести запис до поданої на дошці таблиці. По закінченню учитель проводить узагальнюючу бесіду з усіма учнями.

А) Спогади Марії Шинкаренко про голод у Софіївському районі на Дніпропетровщині:

Як вигрібали все у нас, що було, – зерно, борошно, квасолю, горох, кукурудзу, всякі продукти, пам’ятаю добре. Ходили по хатах дядьки в шкіряних пальтах, озброєні, їх називали комісарами... ходили із залізними ключками (великі палички дерев’яні, на кінці залізний крючок, або виготовлені з заліза). Цими крючками шукали, - щупали, де заховали зерно чи продукти. Мої батьки боялися, щоб не розстріляли їх і нас, дітей, та самі віддавали все, що було. Забрали все до пилінки... Комісари все записували, їх помічники, сільські активісти, все виносили на підводу, потім їхали до сусідів – і так не пропускали жодної хати⁹.

Словник :

комісари – *представники радянської влади, наділені особливими повноваженнями*
забрати все до пилінки – *не залишити нічого*

Б) Спогади Марії Ковалик з м. Бучачі Тернопільської обл. (під час Голодомору проживала на хуторі Новачиха Миргородського району Полтавської обл.):

А було це наприкінці зими 1933 р. Яюсь удень вдерлася до нас у хату виконавча бригада, десь чоловік з 15 з червоними околицями довкола шапок, і почала шукати, чи де не закопаний хліб. Довгими списками перерили всю долівку в хаті, а також на дворі. Матері в той час удома не було, може, вона побачила їх і заховалася кудись. У хаті була одна я - п’ятирічна дитина. Один із них узяв мене на руки і дає цукерку, а я плачу, не хочу брати. Другий тим часом питає, куди батько заховав папу, тобто хліб? Я плачу і кажу, що папа на роботі. Він знову питає, що я їла, чи не хлібець? Відповідаю, що хлібця у нас нема, а їла я сир з молоком - мама мені давала. На другу ніч у нас вивели корову зі стайні, щоб і молока не було для дитини¹⁰.

Словник:

виконавча бригада – *група людей, уповноважена владою робити обшуки і відбирати майно*

шапки з червоними околицями – червоні околиці або стрічки на шапках вказували на приналежність до органів радянської влади або на її підтримку.

В) Спогади Р. Суслик про голод у Зіньківському районі Полтавської обл.:

Пізньої осені 1932 року до хутора Северинівки прибуло... кілька десятків людей, озброєних штрикачами та щупачами. Ця голота розбилася на групи.... Йшли з двора до двору, штрикали подвір'я й город, обстукували підлогу й піч і, якщо виявили щось підозріле, - пробивали піч, довбали стіни, рили підлогу і т. д. У першу чергу шукали й дивилися, що є вареного, бо це було доказом наявності харчів... В міру руху бригади вперед, на підводах все більш нагромаджувалося горшків, глечиків, торбинок, скриньок – з зерном, пшоном, квасолею, горохом, кукурудзою, борошном...¹¹

Словник:

штрикачі, щупачі – спеціально виготовлені знаряддя: сталеві прутки товщиною 2 см і довжиною 3 м, з ручкою на одному кінці та гострим наконечником. Крім того, бригада мала так званого "спеціаліста" пошуку зерна. Він був озброєний довгим металевим щупом, яким перевіряв наявність прихованого зерна.

голота – у даному разі зневажлива назва, оскільки до таких загонів часто вступали збіднілі особи, які не мали власної землі і господарства.

Питання	Текст А	Текст Б	Текст В
У якій місцевості відбуваються події?			
Хто прийшов на обшук української родини?			
Де вишукували продукти в українських селян?			
Якими знаряддями шукали продукти?			
Що відібрали/відбирали в українських родин?			
Як реагували на представників влади селяни?			
Підтвердженням якої постанови є подані спогади?			

2. Групове завдання: прочитайте подані нижче тексти, обговоріть їх та розкажіть (1 представник від групи), як діяв “закон про 5 колосків” та що сталінський уряд вважав злочином?

А) Спогади Леоніда Карпилянського з Прилуччини:

Крім масової смерті від фізичного виснаження... селяни гинули і від смертних вироків. Тисячі було засуджено згідно із законом про “п'ять колосків”. Одного селянина засудили до страти за те, що у нього в хаті знайшли десять кілограмів колосків, які назбирала в полі його десятирічна донька. До 10 років концтаборів одержували ті, хто зрізав кілька десятків колосків, врятовуючи від смерті своїх дітей, на власній ділянці. Одну жінку, не пам'ятаю, де це сталося, ув'язнили на 10 років за те, що вона підбрала десять цибулин на колгоспному полі. За кожну цибулину — рік.¹²

Словник:

смертний вирок – *покарання смертю, прийняте рішенням суду.*

концтабір – *концентраційний табір, табір-в'язниця для ув'язнення політично та ідеологічно ненадійних осіб.*

Б) Спогади І. Мельниченка з Чутівського району на Полтавщині:

Під час голоду в нашому селі було зерно в колгоспних коморах, що їх охороняла озброєна варта. Комірника колгоспу засудили на 5 років за те, що голодним людям потайки давав потроху зерна. На полі сусіднього радгоспу цукрові буряки лишилися невикопаними на зиму. Поле охороняла озброєна сторожа, яка стріляла, ловила і піддавала під суд, але люди з навколишніх сіл однаково йшли вночі та викопували мерзлі буряки¹³.

В) Уривок з Постанови про віддання до суду :

1933 року травня 18 нар. слідчий ... м. Полтава, розглянувши дізнання у справі обвинуваченого гр. Григора Івана Юхимовича... і взявши на увагу, що розслідування цієї справи переведено в достатній мірі, що обвинувачений Григора Іван... був посланий на зовнішні роботи в трудколонію П.Т.У ... ст. Божково, де, **будучи нічним сторожем коло корів, систематично крав молоко, піддоювавши тасмно корів і молоко випивав, якого 7 травня 1933 р. було впіймано на місці злочину** (Див. повний варіант постанови – Додаток №1¹⁴).

Безіменне свідчення з села Бохоники Вінницької області :

били сина, що ніс з колгоспного баштану один кавун і одну диню. Надзорщики застрелили його на місці; Дядько голодний-голодний. Рве в торбу цю гичку з буряків, а його зловили комнезами, забили, заволокли в яму біля річки. Так ніхто і не ховав його...¹⁵

Словник:

Надзорщики - *охоронці*

3. Відносно розкрадання державного майна та покарання “злочинців” у державі було розгорнуто галасливу агітаційну кампанію. Газети рясніли статтями та матеріалами про це. Розгляньте копії надрукованих у газетах матеріалів про занесення сільських господарств на “чорну дошку” та розкажіть, яким було покарання для таких господарств (Див додатки №2¹⁶, №3¹⁷).

4. Прочитайте та вкажіть, підтвердженням якої постанови є подані нижче уривки зі спогадів та чому селяни, незважаючи на небезпеку, порушували закон.

А) Уривок з довідки про масові виїзди із сіл України і заходи по боротьбі з ними станом на 2 лютого 1933 р. (переклад з російської – Є. Петрова):

З метою припинення виїзду селян із сіл органами ГПУ було прийнято ряд рішучих заходів, які полягають у категоричній забороні сільським радам видавати які-небудь довідки для виїзду; мобілізації агентури і сільського активу для виявлення організаторів виїздів; створення на лінії транспортних органів... та в районах оперативних заслонів; арест організаторів та зачинщиків втеч, порушення питання перед районними органами про проведення масово-роз'яснювальної роботи¹⁸.

Б) Спогади Шинкаренко Марії з Софіївського району на Дніпропетровщині:

В кого була якась одежа, несли дорослі міняти на продукти до міст. Наше село ходило до Полтави, але ніхто не повертався – гинули по дорозі, крім того, не пускали по дорогах осавули озброєні, стріляли. Так загинув і мій дядько¹⁹.

5. На основі поданих нижче спогадів зробіть висновки про наслідки та масштаби Голодомору 1932-1933 рр.:

Спогади С. Межового з хутора Гусарівського Межівського району Дніпропетровської обл.:

Багато років пізніше (після Голодомору – Є.П.) я таки не втримав і поїхав хоч подивитися на свій хутір. Я прийшов на те місце, де колись стояв хутір з чепурними білими хатами, з великими садами біля них, обсаджений високими тополями. Я не знайшов навіть місця, де він стояв: навколо, обабіч шляху, лежав поораний трактором степ... Я зайшов до села Веселого, куди ходив колись до школи та куди ми їздили до церкви. Село Веселе виглядало невесело: стояли сумного вигляду незагороджені хати. З багатьох хат, що колись були вкриті залізом, залізо обдерли і вкрили будівлі колгоспу. Церкву розібрали і побудували з неї колгоспний свинарник²⁰.

Спогади Ю. Писаревої з Молочанського району Запорізької області:

Мені доводилося в той час бувати в Мелітополі. У цій багатій місцевості валялися по вулицях конаючі і мертві тіла. Село Терпіння біля Мелітополя, що займалося головно садівництвом, зовсім опустіло: селяни вимерли або розбіглися хто куди. Аж у 1934 році сюди прислали росіян з Орловської області РСФСР²¹.

6. Познайомтесь із статтею 2 Конвенції ООН від 9 грудня 1948 року "Про попередження злочину геноциду і покарання за нього"²² та знайдіть пункт, за яким Голодомор 1932-1933 рр. в Україні можна вважати геноцидом:

У даній Конвенції під геноцидом розуміються наступні дії, чинені з наміром знищити, цілком чи частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

- а) убивство членів такої групи;
- б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи;
- в) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її;
- г) міри, розраховані на запобігання дітородіння в середовищі такої групи;
- д) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу.

III. Висновки:

На основі вивченого на уроці дайте відповіді на питання та зробіть усні висновки про наслідки хлібозаготівель для України та українського народу:

1. Що стало причиною українського Голодомору 1932-1933 рр.?
2. Яку мету переслідував сталінський уряд по відношенню до українських селян як класу?
3. Що предбачали примусові хлібозаготівлі?
4. Які постанови 1932-1933 років погіршили стан українського селянства?
5. Якими були наслідки Голодомору?
6. Як називаються дії, спрямовані на винищення цілого народу?

III. Домашнє завдання: на основі вивченого зробіть письмові висновки про наслідки хлібозаготівель 1932-1933 рр. для України та українського народу.

-
- ¹ Фотографії з: [Нhttp://www.irekw.internetdsl.pl/chark_golod.html](http://www.irekw.internetdsl.pl/chark_golod.html)Н
- ² Цит. за: [Нhttp://vesna.org.ua/txt/donvisn/t4/04.html](http://vesna.org.ua/txt/donvisn/t4/04.html)Н - Олександр Задніпровський. Український голодомор 1932-1933 років у світовому вимірі.
- ³ Цит. за: [Нhttp://www.irekw.internetdsl.pl/chark_golod.html](http://www.irekw.internetdsl.pl/chark_golod.html)Н, р.1.
- ⁴ Цит. за: [Нhttp://www.president.gov.ua/content/golodomor75_5.html](http://www.president.gov.ua/content/golodomor75_5.html)Н
- ⁵ Цит. за: [Нhttp://memorial.org.ua/document/1_4.htm](http://memorial.org.ua/document/1_4.htm)Н
- ⁶ Цит. за: [Нhttp://www.president.gov.ua/content/golodomor75_5.html](http://www.president.gov.ua/content/golodomor75_5.html)Н
- ⁷ Цит. за: [Нhttp://www.president.gov.ua/content/golodomor75_5.html](http://www.president.gov.ua/content/golodomor75_5.html)Н
- ⁸ Цит. за: [Нhttp://www.president.gov.ua/content/golodomor75_5.html](http://www.president.gov.ua/content/golodomor75_5.html)Н
- ⁹Цит. за: <http://www.kmv.gov.ua/divinfo.asp?Id=195176>, р.2. – спогади М. Шинкаренко, Софіївський район на Дніпропетровщині.
- ¹⁰ Цит. за: [Нhttp://www.adm.gov.te.ua/files/toda_p81_11.doc](http://www.adm.gov.te.ua/files/toda_p81_11.doc)Н - спогади М. Ковалик, м. Бучачі, Тернопільської обл.
- ¹¹ Р. Суслик. Зіньківський район на Полтавщині // Злочин /Упорядник Петро Кардаш.- К.: Вид.-во ім. О. Теліги, 2005. – 2-ге вид. - с. 132
- ¹² [Нhttp://personal.in.ua/article.php?ida=214](http://personal.in.ua/article.php?ida=214)Н – спогади Леоніда Карпилянського у ст. Олени Марченко, викладача Прилуцької філії МАУП “Голодомори як метод винищення селянства на Прилуччині”.
- ¹³ І. Мельниченко. Чутівський район на Полтавщині // Злочин / Упорядник Петро Кардаш.- К.: Вид.-во ім. О. Теліги, 2005. – 2 –ге вид. – с. 136.
- ¹⁴ Цит. за: [Нhttp://www.adm-pl.gov.ua/photo/32-33/archiv/original/40.html](http://www.adm-pl.gov.ua/photo/32-33/archiv/original/40.html)Н - Постанова про віддання до суду.
- ¹⁵ Цит. за: [Нhttp://ssu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=69769](http://ssu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=69769)Н – свідчення з села Бохоники Вінницької обл.
- ¹⁶ Цит. за: [Нhttp://www.adm-pl.gov.ua/photo/32-33/archiv/index.html](http://www.adm-pl.gov.ua/photo/32-33/archiv/index.html)Н - "Чорна дошка", з газети. "Більшовик Полтавщини", 23 вересня 1932 р.
- ¹⁷ Цит. за: [Нhttp://www.adm-pl.gov.ua/photo/32-33/archiv/index.html](http://www.adm-pl.gov.ua/photo/32-33/archiv/index.html)Н - "Чорна дошка", з газети. "Більшовик Полтавщини", 12 вересня 1932 р.
- ¹⁸ Розсекречена пам’ять: Голодомор 1932-1933 рр. в Україні в документах ІПУ—НКВД. – Стилос. – 2007. – с.498.
- ¹⁹ Цит. за: [Нwww.kmv.gov.ua/divinfo.asp?Id=195176](http://www.kmv.gov.ua/divinfo.asp?Id=195176)Н - спогади Марії Шинкаренко з Дніпропетровщини .

---

²⁰ С. Межовий. Історія одного хутора // Злочин / Упорядник Петро Кардаш.- К.: Вид.-во ім. О. Теліги, 2005. – 2 –ге вид. – с. 127.

²¹ Ю. Писарева. Молочанський район Запорізької області // Злочин / Упорядник Петро Кардаш.- К.: Вид.-во ім. О. Теліги, 2005. – 2 –ге вид. – с. 128.

²² Цит. за: http://memorial.org.ua/document/3_4.htm